

DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASINDA REFİK KORALTAN'IN ROLÜ¹

Gürhan Kınalı²

Aynur Soydan Erdemir³

Öz

Refik Koraltan, Balkan Savaşı dönemindeki ilk vazifesinden 27 Mayıs İhtilali'ne kadar üstlendiği kritik görevlerle vatana hizmet eden idare ve siyaset adamıdır. İlk Meclisten beri sorumluluk almış, İstiklal Mahkemelerinde görev yapmış, Türkiye'ye çağ atlatan devrim kanunlarına imza koymuştur. V. dönemde parlamento dışında kalmış ardından idare hayatına gönderilmiştir. Yasama hayatına döndükten sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı ve 1945 yılı yedi aylık bütçesi görüşmelerinde muhalif kimliğini açıkça gözler önüne sermiştir. Kendisinin de imzaladığı parti içi ıslahat taleplerini dile getiren dördümlü takririn reddi üzerine çok partili demokrasiye geçiş mücadelesine başlamıştır. Çalışmada Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olarak çok partili hayata geçişin merkezinde yer alan Koraltan'ın partinin kurulması sürecindeki faaliyetleri Türkiye'nin tarihsel dönüşümündeki rolü ekseninde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Refik Koraltan, Dörtler, Siyasi Tarih

THE ROLE OF REFİK KORALTAN IN THE ESTABLISHMENT OF THE DEMOCRATIC PARTY

Abstract

Refik Koraltan is a man of governance and politics serving his country with critical missions from the Balkan War until the May 27 Revolution. He has taken responsibility since the First Assembly, served in Independence Tribunals, signed the laws of revolution that took Turkey to a new era. In the fifth period he was out of parliament and then started to his administrative life. After returning to the legislative life, he clearly showed his dissident identity in the Farmers Landing Law Draft and the 1945 seven-month budget talks. After the rejection of the quad proposal which expressed the demands of intra-party reforms he has signed, he started a multi-party democracy struggle. Koraltan's activities during the foundation of the party has been studied in terms of the role of Turkey's historical transformation since he is one of the four founders of the Democratic Party and the center of multi-party life.

Keywords: Democratic Party, Refik Koraltan, Fours, Political History

¹ Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir danışmanlığında tamamlanan "Türk Siyasî Hayatında Refik Koraltan'ın Yeri" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Okt. Dr. Kırklareli Üniversitesi, gurhan.kinali@klu.edu.tr

³ Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, a.soydan@istanbul.edu.tr

Giriş

Sivas Divriği’de doğan Refik Koraltan, Darülfünun Hukuk Şubesi’nden mezun olduktan sonra Savcı Yardımcısı olarak kamu hizmetine başladı. Balkan ve Birinci Dünya Savaşları boyunca adliye ve emniyet teşkilatlarında görev yaptı. Mütareke döneminde İstanbul ve Konya’da ulusal güçlere destek verdi. Konya’dan milletvekili seçilerek Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan tarihli ilk oturumunda bulundu. Sakarya Savaşı günlerinde kurulan 5 Numaralı İstiklal Mahkemesi’ne başkanlık yaptı. Cumhuriyetin ilanı sonrası Gazeteciler Davası olarak anılan soruşturmayı yürütmekle görevlendirilen İstanbul İstiklal Mahkemesine üye tayin edildi. Tepkiyle karşılanan devrim kanunlarını sahiplenen Koraltan, şapka giyilmesine ilişkin yasa teklifini sunanlar arasında yer aldı (TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: II, C: XIX, 25 Kasım 1925: 221). Türkiye’nin henüz çok partili hayata hazır olmadığı kanaatinde olarak Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Cumhuriyet Partilerinin muhalefet tarzını şiddetle eleştirdi.

İlk dört dönem kesintisiz Konya milletvekilliği yapan Koraltan 1935 seçimlerinde aday gösterilmedi. Bir sene sonra idarecilik hayatına başladı. Ona göre bu durum Başbakan İsmet İnönü’nün tercihi olmuştu (Koraltan, 2013: 52-53). Not defterinde süreçten bahseden İnönü, “Konya Refik (Atatürk’e arz edilecek). Artvin valisi” ibaresiyle bu kanaati desteklemişti. (İnönü, 2016: 154).

1936-1942 döneminde sırasıyla Çoruh (Artvin), Trabzon ve Bursa’da valilik görevlerinde bulundu. Bursa valiliği zamanında memleket meseleleriyle yakından ilgilendi. Bu süreçte merkeze sunduğu raporlar nedeniyle Başbakan Refik Saydam’la restleşmesi politik hayatında yeni bir dönüm noktası oluşturmuş, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün oluruyla 1942’de İçel milletvekili seçilerek yasa hayatına dönmüştü. Koraltan vefat eden Mersinli Cemal Paşa’nın yerine aday gösterilmişti. (BCA, Fon No: 30 10 0 0 Kutu No: 76 Dosya No: 502 Sıra No: 16: 1-7). Metin Toker’e göre Saydam’la fikir çatışması yaşayan Bursa Valisi Koraltan milletvekilliği istemiş, parti de bu arzuyu uygun bulmuştu (Toker, 1970: 66-67).

Koraltan, merkezden uzakta olmanın zorluklarına yakından tanıklık ettiği idare hayatında tek parti hükümetlerinin noksanlarını gözlemleme imkânı bulmuştu. Olaylara merkezin dışından bakarak değerlendirme şansı bulması Demokrat Parti’nin kurulmasına katkı sağlamıştı. Bu kanaatini şöyle açıklamıştır:

Ankara’daki vekillik görevime ara verip merkezin dışına vali olarak gönderilmeseydim, bugün belki de Demokrat Parti’yi kurmamız gerektiğinin farkına bile varamazdım. Benim merkezden uzak vilayetlerde valilik ve emniyet müdürlüğü yapmam Türkiye’nin gerçek sıkıntılarını görmemi sağlayarak, hayalimizdeki demokrasiyi de hayata geçirmemize sebep olan en büyük kıvılcımlardan birisi oldu (Koraltan, 2013: 76-77.).

Yedi yıl ayrı kaldığı yasama hayatına 1942’de yeniden katılan Koraltan, Meclisteki ilk günlerinde karşılaştığı tanıdıklarına memleketin genel durumunu açıklayarak, genel bir ıslahat yapma vakitinin geldiğini telkin etmeye çalışmıştı. Kendisinin de yer aldığı 1920-1935 dönemine kıyasla TBMM’nin gücünü ve heyecanını yitirdiğini, adeta memurlaştığını düşünmekteydi. Parti içi ıslahat girişimlerinin sonuçsuz kalmasını takiben yeni parti idealine yönelmişti (Kınalı, 2017: 157). Faik Ahmet Barutçu’ya göre Demokrat Parti’yi kuracak önder kadro içinde yer alan Koraltan’ın muhalefette yer alma arzusunun sebebi güvenme duygusuydu. Bu görüşünü “Ben Refik’in iç duygusunu anlıyorum: Güceniklidir” ifadesiyle aktarmıştı (“Faik Ahmet Barutçu’nun Anıları”, 14 Ocak 1977, *Milliyet*: 5).

1. 1945 Yılı Yedi Aylık Bütçesi Görüşmeleri: Basın Hürriyeti Tartışmaları ve Güven Oylaması

21 Mayıs 1945’te görüşülmesine başlanan 1945 yılı yedi aylık bütçesi, iktisadi ve mali düzlemde çıkararak hükümete yönelik sert eleştirilere sahne oldu. Bazı basın organlarının çiftçilere toprak dağıtılmasına ilişkin tasarının görüşülmesi esnasında Mecliste meydana gelen tartışmaları yansıtma biçimleri eleştirildi. Bu bağlamda Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü bütçesi görüşmelerinde söz alan

Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer ve Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas özellikle İstanbul basınının Meclis görüşmelerini yanlış aksettirdiklerini, bunun basın özgürlüğü kapsamında ele alınamayacağını iddia ettiler. Söz alma niyetinde olmayan Refik Koraltan bu açıklamalar üzerine kürsüye gelerek basın hürriyeti tartışmasına katıldı. Hükümet üyelerinin eleştirilen kanun ve işlere tahammül göstermediğini, kürsü ve basın hürriyetinin demokrasinin gereği olduğunu öne süren Koraltan, basın hürriyeti kapsamında hükümete şöyle tepki gösterdi:

Arkadaşlar; hürriyetin müdafii yine hürriyettir. Tenkitten zarar gelmez. Söylenmeyenden zarar gelir, fısıltıdan zarar gelir, kuytu yerde söylemekten zarar gelir... Eğer hakikaten gazetelerimizin neşriyatında cemiyetin nizamını, huzurunu bozacak bir tertip ve bir hususi maksat görülüyorsa bu teşkilatın Devlet mekanizması içinde işleyen ve daima tetkikte bulunması gereken vazifelerinde asla ihmale gitmeyen müesseselerimiz derhal cemiyetin nizamını bozanları adaletin huzuruna çıkarabilirler... İnkılâp budur, Cumhuriyetin faydası budur, demokrasinin manası budur arkadaşlar (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVII, 22 Mayıs 1945, s.248-253., Mekki Said, 23 Mayıs 1945, "Görüşmelerin özü", Cumhuriyet, s.1.)

Bütçe oylaması öncesinde de söz alan Koraltan, bu bütçenin mevcut hükümet anlayışıyla uygulanamayacağı düşüncesini dile getirmiş, takdiri Meclise bırakmıştı. (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVII, 29 Mayıs 1945: 505-506). Neticede oya sunulan bütçeye beş ret oyu verildi. Demokrat Parti'yi kuracak Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü bütçeye ret oyu verenler arasındaydı. Böylece dört kurucu ilk defa aynı safta buluşmuş oldu. Bu alışılmadık durum hükümet kanadında tepkilere yol açtı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu muhaliflere yönelik eleştirilerinin ardından güvenoyu talebinde bulunmuş, dört kurucu dâhil yedi güvensizlik oyuyla karşılaşmıştı (Koçak, 2010: 246., "7 kırmızı oyu kimler verdi?", 30 Mayıs 1945, Cumhuriyet:1).

Koraltan'ın da aralarında olduğu bazı muhalifler 1945 yılı yedi aylık bütçesi görüşmeleri ve sonrasındaki güven oylamasında çekinmeden hükümete tavır koymuşlardı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün demokrasi vurgusu yaptığı 19 Mayıs 1945 tarihli konuşmasının ve Mecliste yaşanan tartışmaların etkisiyle yönetimde değişiklikler yapılmıştı. Böylece eleştirilerin dikkate alındığı gösterilmişti (Koçak, Yakınçağ Türkiye Tarihi: 176-177).

2. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Tasarısı

Erken cumhuriyet döneminden itibaren feodal ilişkilerin ortadan kaldırılarak üretimin artırılması girişimlerinde bulunulmuş, istenen sonuç alınmamıştı. İkinci Dünya Savaşı esnasında toprak ürünlerinin üretim ve dağıtımında yaşanan sorunlar çiftçinin topraklandırılması konusunu yeniden gündeme taşıdı (Turan, 1999: 168). 1945 yılı başında Meclise sevk edilen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Tasarısı'nın ilk görüşmesi 14 Mayıs 1945'te yapıldı. Tasarı, topraksız veya az topraklı çiftçilere toprak verilerek tarımsal alanların kesintisiz işletilmesini, bu kapsamda hazine arazileri ile birlikte belli koşulları karşılayan özel arazilerin kamulaştırılarak dağıtılmasını hedeflemişti (Tezel, 2002: 382-383).

Tasarıya ilişkin tartışmalar iki madde üzerinde toplandı. Buna göre tasarının 17. maddesinde, kamulaştırmada 5 bin dönümlük mülkiyet sınırı belirlenmekle beraber toprağın yetersiz olduğu koşullarda bu sınırın 50 dönüme kadar indirileceği ifade ediliyordu. 21. madde kamulaştırılacak arazilerin gerçek bedel yerine arazi vergisine esas tutar üzerinden ödenmesini öngörüyordu. Tasarının bütününe karşı oldukları şeklinde bir görüntü vermek istemeyen muhalifler bu iki maddenin kaldırılması veya yeniden düzenlenmesi için mücadele verdiler. Adnan Menderes 17., Refik Koraltan ise 21. maddeye yönelik eleştirileriyle öne çıktı (Eroğul, 1998: 28).

Anılarında tasarıdan bahseden Koraltan kanun hükümlerinin birçok toprak sahibini üzeceğini, bununla birlikte az sayıda toprak sahibini umutlandıracağını açıklamış, bu çabayı seçim yatırımı olarak değerlendirmişti (Koraltan, 2013: 82). Görüşmelerin ilk günü tasarının bütünü hakkında söz alarak toprak dağıtımını esnasında hukuk kurallarının gözetilmesi gereğine vurgu yapmış, bu çerçevede mal güvenliğini öne çıkarmıştı. Toplumsal adalet ve anayasa hükümleri bakımından tasarının sakıncalı olduğunu iddia eden Koraltan, büyük toprak sahiplerini şöyle savunmuştu:

Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir. Bir vatandaş babasından ve ecdadından kalan bir mülkünü şahsi emekleriyle arttırdıktan sonra büyük bir gayret ve fedakârlıkla ve yıllar boyunca işlemiş, ilerletmiş ve böylece çocuklarına ve yuvasına, dolayısıyla içinde yaşadığı camiaya faydalı olmuş. Günün birinde bu adamın mülkünün bir kısmını elinden alıyorsunuz (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVII, 14 Mayıs 1945, s.70-71., Goloğlu, 2013: 20-21).

Hükümetin böyle bir yetkisi olmadığını dile getirdikten sonra sorunlu gördüğü diğer madde olan kamulaştırılan topraklara nasıl değer biçileceği konusuna odaklandı. Anayasanın 74. maddesine istinaden kamulaştırılacak arazinin değer pahasının peşin ödenmesi lüzumunu belirtti (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVII, 14 Mayıs 1945: 71). 1924 Anayasası'nın 74. maddesinde "*Kamu faydasına gerekli olduğu usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiç kimsenin malı ve mülkü kamulaştırılmaz*" ifadesine yer verilmiştir (www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm, 5 Kasım 2017). Kamulaştırma işinde kamu çıkarı olmasından hareketle bir malın bir fertten başka bir ferdin mülkiyetine bırakılmasının bu amaca hizmet etmeyeceğini açıkladı. Topraklar illa istimlak edilecekse de değer pahasının peşin ödenmesi gerektiğini, aksi durumun "*zorulum*" olacağını öne sürdü (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVII, 14 Mayıs 1945: 72-73).

Koraltan'ın tasarıya ilişkin itirazları bu iki maddeyle sınırlı kalmamıştı. İlk maddenin (a) bendinde arazisi olmayan veya yetmeyenler ile birlikte çiftçilik yapmak isteyenlere de arazi verilmesi öngörülmüştü. Çiftçi olmayanlara toprak dağıtılmasını doğru bulmayan Koraltan bu ibarenin maddeden çıkarılmasını istemişti. Bu yönde verilen önergelerin reddedilmesi üzerine asıl mesleği çiftçilik olmayanlara da toprak dağıtılmasına imkân doğmuştu (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVII, 18 Mayıs 1945: 162-175).

Tasarının ikinci aşama görüşmeleri 5 Haziran 1945'de başlamış, 21. madde tartışmaların merkezinde yer almıştı. Kamulaştırılacak arazinin dönümüne göre arazi vergisine esas olan değer üç katına kadar kademeli bir istimlak bedeli öngörülmüyordu. Maddeye ilişkin söz alan ilk isim Koraltan oldu. Kamulaştırılacak arazinin büyüklüğüne göre üç katına kadar ödeme yapılmasını yeterli bulmayarak, değer pahasının ödenmesinde ısrar etti. Bu çerçevede verdiği önerge ile değer katlarının artırılması talebinde bulundu. Koraltan 21. maddenin (a), (b) ve (c) kısımlarının değiştirilmesine ilişkin şu önergeyi vermişti:

(a) Beş bin dönümden fazla kısmında 1833 ve 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer iki misli, (b) İki bin dönümden beş bin dönüme kadar olan değer üç misli, (c) İki bin dönümden aşağıya doğru yapılacak kamulaştırmada dört misli kamulaştırma karşılığına esas olur (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVIII, 5 Haziran 1945, s.139., 6 Haziran 1945, *Cumhuriyet*: 3).

Bu tasarıya bazı milletvekillerinin karşı olduğu şeklindeki eleştirileri reddeden Koraltan, tasarı ittifakla kabul edildiğinde gerçeğin ortaya çıkacağını savundu. İfade ettiği üzere tasarı oy birliği ile kabul edilmiş ancak kendisi oylamada yer almamıştı. Adnan Menderes, Celal Bayar ve Fuat Köprülü'nün de aralarında olduğu birçok milletvekili oylamaya katılmamıştı (Koçak, 2010: 268).

Tasarıyı tarımsal üretim açısından da değerlendiren Koraltan, toprak dağıtmak yerine verimi arttıracak tedbirlere başvurulmasının daha faydalı olacağını savundu. Ancak hükümet bu tasarıyla sadece tarımsal üretimi arttırmayı değil, feodal yapıları ortadan kaldırarak inkılapları tabana yaymayı da hedeflemişti. Tasarının arka planındaki amaçla ilgilenmeyen Koraltan konuyu anayasa ve hukuk kaidelerine aykırı olarak yasa zoruyla tarımsal arazilere el konulması ve arazilerin gerçek değerinin verilmemesi ekseninde irdelemişti (Kınalı, 2017: 177-179).

Tasarıya ilişkin görüşlerini iki uzun konuşmayla dile getiren Koraltan, önergesinde talep ettiği kamulaştırma bedeli oranlarını kabul ettiremedi. Bununla birlikte ödenecek bedellerde kademeli bir oran belirlenmesine katkı sağladı. Koraltan, vergiye esas olan bedel yerine arazilerin gerçek değerinin ödenmesini hukukun gereği olarak sunmuştu. Ancak arazi vergilerinin neden gerçek bedel üzerinden alınmadığı ya da ödemelerde vergiye esas bedelin baz alınmasının hukuk kurallarına uygun olduğu

şeklindeki çelişkiyi görmezden gelmişti. Ayrıca sıklıkla başvurduğu anayasanın 74. maddesinde kamu çıkarı ve özel kanunlarla belirtilmesi koşuluyla kamulaştırma yapılabileceği ifadesine karşın mülk güvenliği kapsamında her ne gerekçe ile olursa olsun insanların elinden topraklarının alınmasına karşı çıkmıştı. Böylece referans verdiği anayasa maddesiyle çelişmişti.

Koraltan'ın tek partili iktidar anlayışının sınırlarını zorlayan, bunu düşünce hürriyeti kapsamında gören yaklaşımı liberal düşünce bağlamında ele alındığında hürriyetleri ekonomik çıkarların kollanmasına indirgediği sonucuna ulaşılabilir. Onun anlayışına göre büyük toprak sahiplerinin kazanımlarını savunmak için sahip oldukları arazileri koruma özgürlüklerine destek olunmalıdır. Bu nedenle topraksız ya da az topraklı çiftçinin toprak reformu arzusu büyük toprak sahiplerinin hürriyetine mani olmama koşuluyla olanaklıdır (Necdet Tuna, 11 Kasım 1976, "Toprak reformu nasıl engellendi? 1945-1971", *Cumhuriyet*: 4). Muhaliflerin bu yaklaşımını eleştiren Asım Us, Koraltan ve Menderes'in tasarıya ilişkin kaygılarını, çiftçilerin toprak sahibi yapılmasına karşı büyük sermaye sahiplerini üstün tutmaları şeklinde yorumlamıştı (Us, 2012: 598).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı görüşmeleri oldukça tartışmalı geçmişti. Adnan Menderes ve geniş topraklara sahip olmayan Refik Koraltan'ın başını çektiği tasarıya muhalefet eden milletvekilleri bireysel hareket etmişlerdi. Görünürde aralarında kati bir bağlılıktan söz etmek mümkün değildi. Buna rağmen muhalif milletvekilleri arasında yakınlık olduğu sezilmiştir. Bu yönüyle tasarının CHP içindeki ayrılıkları gün yüzüne çıkaran, muhalefet partisinin kurulmasına zemin hazırlayan etkiler doğurduğu söylenebilir. Metin Toker'e göre bu görüşmeler esnasında Meclis içi muhalefet ilk kez elle tutulur olmuştu (Toker, 1970: 51). Cemil Koçak açısından ise parti içi muhalefet bu tasarı ile bir varlık haline gelmişti (Koçak, 2010: 270).

Yedi yıllık aranın ardından parlamentoya katılan Koraltan hatıratında, o andan itibaren Mecliste muhalefet oluşturma gayreti içinde olduğunu öne sürmüştü. Bu amaçla eski Başbakan olması dolayısıyla Celal Bayar'a yakınlık göstererek onu ikna etmeye çalıştığını ifade etmişti. Ancak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarı görüşmeleri de göstermiştir ki Bayar henüz pasif bir tutum içindedir. Buna karşın Menderes tasarıya açıkça cephe almıştır. Parti içi muhalefetin şekillenmesinde etkin bir rol üstlenen Koraltan, tasarının görüşüldüğü encümende üye olan Menderes'i o günlerde dikkatle ve takdirle izlediğini, önem ve potansiyelinin farkına vararak muhalefet planlarına onu da dâhil ettiğini belirtmiştir (Koraltan, 2013: 82-84).

3. Dörtlü Takrir

Muhalif milletvekillerinin yoğun itirazlarına neden olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı'nın 5 Haziran 1945 tarihli görüşmesinden iki gün sonra Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün imzalarını taşıyan bir önerge CHP Grup Başkanlığı'na sunuldu. Literatüre *dörtlü takrir* adıyla geçen önergede dünya genelinde demokrasi ve özgürlük akımlarının kuvvet kazandığına temasla anayasadaki demokratik ruhun politik yaşam ve örgütlerde öne çıkarılması için alınması gereken tedbirler üç madde halinde sıralanmıştı. Önerge, parti içi demokrasinin işletilmesi yanı sıra çoğulcu bir rejimin hayata geçirilmesi arzusunu da barındırıyordu (Tanör, 2006: 340).

12 Haziran 1945'te Parti Grubunda görüşülen önerge imza sahibi dört kişi haricinde reddedildi. Buna rağmen önergenin yankılarından memnun olan Koraltan, başarıya ulaştıkları kanaatini günlüğüne şöyle nakletmişti:

Takrir reddedildi, fakat ileri sürülen ıslahat fikirleri muzaffer oldu. Gerek nizamnamenin ve gerek Anayasa'nın şekil ve ruhunu rencide eden ve inkılâbı güçleştiren, irticai yenmek maksadıyla konulan ve artık lüzum olmayan mevzuatı kaldırmak fikri yerleştirildi ("Koraltan ünlü "Dörtlü Takrir"i anlatıyor", 15 Mayıs 1983, *Milliyet*: 9).

Dört kişinin imzasıyla verilen önergeyi Refik Şevket İnce de imzalamak istemiş, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü, İnce o dönem milletvekili olmadığı gerekçesiyle buna itiraz etmişler, konuyu parti içi muhalefet bildirisi şeklinde değerlendirmişlerdi (Ağaoğlu, 1972: 85, Ağaoğlu, 2011: 74; Koçak, 2010: 318). Bu nedenle İnce hiçbir zaman Koraltan'ı çok sevmemişti. İnce, döneme ilişkin notlarında

Koraltan'ı, “yüksek sesi ve edalı vaziyetine yakışır bir fikir adamı değilse de, samimiyeti, bir iş görmeye çalışması ciddi takdirime mucip oldu” ifadesiyle resmetmişti (İlhami Soysal, 1 Kasım 1982, “Menderes kavrayışlı bir insan”, *Milliyet*: 7). Toplantılara katılan Dr. Cemal Tunca önergeyi imzalamamıştı (Koraltan, 2013: 90). Hikmet Bayur, Bayar'ın evine çağrılarak önergeyi imzalaması istenenler arasındaydı. Ancak tereddüt göstermesi üzerine dört imzacı tarafından dışlanmıştı (Toker, 1970: 93-106). Muhaliflerle yakınlık kuran Bayur, bu önergenin kendisi dâhil beş kişice sunulması yerine yalnızca Koraltan tarafından verilmesini teklif etmiş, teklifi kabul görmemişti (Erman Şener, 21 Eylül 1987, “Demokrasimizde DP damgalı dönemeç 1946-47'nin öyküsü”, *Milliyet*: 11).

Bayar, 1962'de Kayseri Bölge Cezaevinde Samet Ağaoğlu'na, dörtlü tahrir fikrinin Köprülü ve Menderes'ten kaynaklandığını ifade etmiş, Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra kendisine vefa göstermesi gerekçesiyle Koraltan'ın da önergeyi imzalamasını kendisinin istediğini belirtmişti (Ağaoğlu, 1993: 419; Ağaoğlu, 1972: 85). Hâlbuki dörtlü tahrir fikrini kendisinin ortaya attığını öne süren Koraltan, “Menderes'le konuştum. Parti Meclis Grubuna müşterek bir tahrir vererek, bir reform isteyelim dedim. Dörtlü tahrir fikri benden doğdu” demiştir (Şevket Süreyya Aydemir, 24 Mart 1969, “Menderes'in Dramı”, *Cumhuriyet*: 4). Menderes bu fikrin ilk defa kendisinden çıktığını söylerken, Köprülü ise “Hayır, benim” demiştir (Ağaoğlu, 1993: 418; Koçak, 2010: 324).

Öneriyi sahiplenenlerden Koraltan, tahririn sunulmasından önceki gece kendi el yazısı ile son düzenlemeleri yaparak metne son şeklini verdiğini de belirtmiştir (Koraltan, 2013: 34). Turhan Aytul, dörtlü tahririn Tevfik Rüştü Aras'ın evindeki toplantılarda kararlaştırıldığını ifade etmiş, önerinin Koraltan'dan geldiğini savunarak onu desteklemiştir. Ona göre savaş sonrası düzene uyum sağlanması için bazı adımların atılması gerektiğine inanan Koraltan, işe gruba önerge verilerek başlanmasını Köprülü ve Menderes'e iletmiştir. Menderes'in önergede Bayar'ın da yer alması isteği üzerine toplantılara Bayar da dâhil olmuş, böylelikle dörtlü tahrir meydana gelmiştir (Turhan Aytul, 3 Ekim 1979 “4'lü Önerge ve İmza”, *Milliyet*: 5).

Önergeyi imzalayan dörtlü, grup toplantısında sadece Koraltan'ın konuşarak, görüşleri ifade etmesini uygun bulmuştu. Buna karşın hararetin yükselmesi üzerine diğerleri de söz aldı (Toker, 1970: 94-95). Ortamı sakinleştirmek istediğini belirten Koraltan, “Hisle hareket etmeyiniz, vebalde kalırsınız. Millet iradesi işlemez hale gelmiş... Bu duruma son vermek ve milletin muhtaç olduğu hakiki ıslahata bir an evvel girmek zamanıdır” dediğini ifade etmiştir. Önerge hakkında lehte ve aleyhte konuşmalardan sonra söz alan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, ıslahat taleplerinin kanun tasarısı şekline getirilmesi gereğini ifade etmiş, akabinde tahririn geri çekilmesini istemişti. Koraltan, bu gelişme üzerine yaşananları şu sözlerle aktarmıştır:

“O sırada bizim arkadaşlar da heyecanla oturdukları sıralardan, “Tahririmizi geri alıyoruz.” diyelim diye konuşurken, ben yüksek sesle: Hayır almıyoruz. Evvela ıslahat prensibine karar veriniz. Sonra encümenlerle görüşürüz, diye seslendim.” (Koraltan, 2013: 92-93)⁴

Bayar ve Köprülü aynı olayı kendilerini öne çıkaran bir yaklaşımla aktarmışlardı.⁵ Hatıratlar arasındaki çelişkiye dikkat çeken Metin Toker önergenin görüşülmesi esnasında kimin kimi eteğinden çektiği tartışmasını şöyle vermiştir:

⁴ Refik Koraltan bu konuyu başka bir vesileyle şu sözlerle ortaya koymuştur: “Önergeyi geri alsak, mesela kapanacaktı. Köprülü, tahriri geri almak istedi. Adnan da yumuşar gibi oldu ama ben direndim. Hatta daha sonraları Menderes bu hadiseyi hatırladı ve Bayar'ın yanında bana “Koraltan, sen olmasaydın ne bu parti kurulurdu, ne de biz iktidara geçebilirdik!” dedi.” Bkz.: Şevket Süreyya Aydemir, 24 Mart 1969, “Menderes'in Dramı”, *Cumhuriyet*, s.4., Erman Şener, 21 Eylül 1987, “Demokrasimizde DP damgalı dönemeç 1946-47'nin öyküsü”, *Milliyet*, s.11.

⁵ Örneğin Celal Bayar bu durumu “Yanımda oturan Fuat Köprülü'nün birden ayağa kalktığını gördüm. Tahriri geri almaya niyetli olduğu görülüyordu. Ceketinin eteğinden çekip oturttum” şeklinde ifade etmiştir. Bayar bu anekdotu hem İsmet Bozdağ hem de Samet Ağaoğlu ile paylaşmıştır. Bkz., Bayar, 2010, s.45., Ağaoğlu, 1972, s.85., Ağaoğlu, 1993, s.419.

Celal Bayar Başvekilim Menderes adlı hatıratında Köprülü'nün buna taraftar göründüğünü söylemekte, onu eteğinden kendisinin çekip oturttuğunu ileri sürmektedir. Refik Koraltan ise, Etilerdeki nefis manzaralı evinin bir odasında bana, Celal Bayar'ın tavrının geri alınmasını kabul ettiğini, fakat kendisinin "Olmaz öyle şey!" diye onu eteğinden çektiğini söylemiştir (Toker, 1970: 94-95).

CHP Genel İdare Kurulu üyesi Faik Ahmet Barutçu bu süreçte Bayar'ın Köprülü'yü tutup çekerek ona engel olduğunu açıklamıştır. ("Faik Ahmet Barutçu'nun Anıları", 14 Ocak 1977, *Milliyet*: 5). Ahmet Hamdi Başar, Köprülü'nün önergeyi geri alarak havayı yumuşatmak istediğini, arkadaşlarının buna izin vermediğini belirtmiştir (Başar, 2007: 52-53).

Koraltan ve sürecin tanıklarının önerge fikrinin kimden doğduğunu ve görüşülmesi esnasındaki olayı bu denli farklı nakletmeleri oldukça ilgi çekicidir. Seneler sonra yazıya geçirilen hatıratlarda görülebilen bu durum belleklerin zayıflamasıyla açıklanabileceği gibi Demokrat Parti'nin kurulmasına giden yolda dönüm noktası sayılan dörtlü tavrından kendi rollerini vurgulama isteklerinden de kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte hatıratların doğruluğu bulunabildiği ölçüde diğer kaynaklarla ele alındığında Bayar'ın aktarımlarının doğruya daha yakın olduğu sonucuna ulaşmak muhtemeldir.

4. Dörtlerin Oluşumu

İsmet Bozdağ'a göre muhalif milletvekilleri 1945 yılının Nisan-Mayıs aylarında siyasi bir gruplaşma içine girmişlerdi. Celal Bayar bu dönemden kısa bir müddet önce gruba dâhil olmuştur (Bozdağ, 1975: 11-16). Cemil Koçak, benzer şekilde dörtlünün 1945 Mayıs ayında siyasi grup olarak bir araya geldikleri kanaatindeydi (Koçak, 2010: 246). Metin Toker açısından dörtlü 1942 yılından itibaren Tevfik Rüştü Aras'ın evinde yapılan toplantılarda şekillenmiş bir gruptu (Toker, 1970: 69).

Bayar'a göre dörtler olarak isimlendirilecek DP'nin dört kurucusu aslında iki ikiliden meydana gelmişti. Bayar bu durumu "Adnan Bey Köprülü ile çok yakındı... Ben *de Koraltan'ı yanına alırdım*" sözüyle ifade etmiştir (Toker, 1970: 70). Bayar'ın Koraltan'ı yanına aldığı şeklindeki söylem Refik Koraltan açısından geçerli değildir. Koraltan, Meclise yeniden katıldığı 1942'den önceki idarecilik günlerinden itibaren memleketin kalkınması için parti içinde güçlü bir muhalefet grubunun varlığını zorunlu gördüğünü belirtmiştir. Yeni bir parti olmasa bile parti içi ayrı bir oluşum fikri kapsamında Bayar'ı ikna edebilmek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Bursa Valisi olduğu dönemde şehre gelen Bayar'a yakınlık göstererek yakınlığını sağlamıştır. Amacını açığa çıkarmadan onu cesaretlendirdiğini ifade eden Koraltan, İçel'den milletvekili seçildikten sonra "İslahat, umumi ıslahat işine başlamanın zamanı gelmiştir. Bunu yapmağa borçluyuz" diyerek niyetini duyurmuştur. Ona göre girişime kendisi öncülük etmiş, bu kapsamda önce Celal Bayar ardından Toprak Kanunu münasebetiyle dikkatini çeken Adnan Menderes'i oluşuma katmış, ıslahat çalışmalarına ilişkin toplantılarda Fuad Köprülü'nün yer almasını istememesine rağmen Menderes tarafından ikna edilmiştir. Böylece dörtler olarak bilinen milletvekilleri aynı kampta buluşmuşlardır (Koraltan, 2013: 81-90).

Hatıratlar arasındaki tezada değinen Metin Toker, Bayar'ın denge kurmak amacıyla Koraltan'ı dörtlere dâhil ettiği fikrindeydi. Toker, Koraltan'ın söylemlerini inandırıcı bulmadığını şu sözlerle aktarmıştı:

Gerçi Refik Koraltan bütün teşebbüsün kendisinden geldiği, "düşünen beyin" in kendisi olduğu, Bayar'ı bir parti kurmaya kendisinin ittiği, Menderes'i kendisinin bulup getirdiği, Menderes'in arkadaşı Köprülü'yü ise gözünün hiç tutmadığı, "Madem ki istiyorsunuz.." diye rıza gösterdiği iddiasındadır ama gerçekler ondan ziyade Bayar'ın anlattıklarına yakın düşmektedir (Toker, 1970: 70).

5. Partiden Çıkarılması

Dörtlü tavrı, imzacıları arasında organik bir bağ kurmuştu. Bu nedenle Adnan Menderes ve Fuad Köprülü 21 Eylül 1945'te toplanan CHP Divanı tarafından parti esaslarından ayrıldıkları gerekçesiyle ihraç edildikten sonra diğerleri de aynı neticeye varacak bir çaba içine girmişlerdi. Celal Bayar, partiden ayrılmadan milletvekilliğinden istifa etmişti. Üç arkadaşının durumundan huzursuz olan

Refik Koraltan dostu Ahmet Hamdi Başar'a "Ya partiden çekilmek yahut arkadaşlarım gibi kovulmak istiyorum; onları yalnız bırakamam" demişti. (Başar, 2007: 61).

Arkadaşlarının partiden çıkarılmalarına neden olan suçu işlemeye karar veren Koraltan, Vatan gazetesine giderek Ahmet Emin Yalman'la görüştü. 2 Ekim 1945'te Vatan'da yayınlanan beyanatu yeni bir tartışmayı da beraberinde getirdi. Beyanatında demokratikleşmenin kaçınılmazlığını öne çıkaran Koraltan'a göre Menderes ve Köprülü parti tüzüğü dâhilinde Meclis Grubu tarafından ihraç edilebilecek iken Genel Başkanlık Divanı tarafından ihraç edilmişlerdi. Meclis tatilde olduğundan partiden çıkarılmaları mümkün değildi. Ayrıca ihraç kararının açık bir maddeye dayandırılmadığı eleştirisinde bulunmuştu ("Refik Koraltan Parti İşlerindeki Vaziyetini Belli Etti", 2 Ekim 1945, *Vatan*, 2 Ekim 1945: 1-3).

Yalman, bu beyanat sonrası kaleme aldığı "Politika hayatında tesanüt imtihanı" yazısında Dörtlerin mücadelesine destek verirken Koraltan'ın çıkışını şöyle yorumlamıştı:

Mertçe çıkan beyanatile bir taraftan arkadaşlarile olan sıkı tesanüdünü, diğer taraftan Partinin esas prensiplerine olan bağlılığını belirtmiş ve yeni bir ihraç kararı vermenin mes'uliyetini; Partiyi, kendi kanaatince, asıl ana prensiplerden aykırı şekilde idare edenlere bırakmıştı (Ahmet Emin Yalman, 4 Ekim 1945, "Politika hayatında tesanüt imtihanı", *Vatan*: 1-3).

Beyanatında ihraçların CHP Nizamnamesi'nin 112. maddesine aykırı olduğunu iddia eden Koraltan konunun usul yönünden tartışılmasına sebep oldu. Cemil Koçak bu iddianın bütünüyle doğru olmadığı savındaydı. Ona göre Menderes ve Köprülü nizamnamenin 110. maddesine istinaden çıkarılmışlardı. Bu durumda Meclis Grubu karar sürecinin başlangıç noktası, asıl yetkili Divan'dı. Ancak ihraç işlemine ilişkin belirgin bir hüküm de bulunmamaktaydı.⁶

Koraltan'ın Vatan'da yayınlanan beyanatu hükümet kanadında tepkiyle karşılanmıştı. Konuya ilişkin görüşleri sorulan Başbakan Şükrü Saraçoğlu, açıklamaları tasvip etmediğini söylemişti (4 Ekim 1945, *Vatan*: 1-3). CHP basın organı Ulus, Koraltan'ın ihraç usulüne yönelik iddialarını reddetmiş, onu tüzük hükümlerini okumamakla eleştirmişti. İhraç kararlarının 147, 148 ve 149. maddelere istinaden parti hareket ve faaliyetlerine zıtlıktan alındığını savunmuştu. (9 Ekim 1945, *Ulus*, s.1.) Gazetenin kendisini hedef alan yazısına gönderdiği yazıyla karşılık veren Koraltan, parti idaresinin demokratik bir ruhla ıslahını istemenin parti kurullarında bulunan bazılarının fikirlerine uygun olmayabileceğini ancak bu anlayışın neticesi verilen ihraç kararının tüzük hükümlerine uygun olması gerektiğini açıkladı. Belirtilen tüzük maddelerinin CHP Meclis Grubu üyeliği dışındaki partililer için olduğunu ileri sürdü (BCA, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 458 Dosya No: 1328 Sıra No: 1.).

Demecinin ardından Menderes ve Köprülü'nün ihraç sürecinde olduğu üzere CHP Divanının toplanması suretiyle partiden çıkarılacağını uyan Koraltan yanılmıştı. Anlaşılan beyanatında dile getirdiği tüzük hükümleri aynı prosedürün kendisi için izlenmesinde tereddütlere yol açmıştı. Koraltan 16 Ekim 1945'te CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu imzalı bir yazı aldı. Yazıda ihraçları hangi gerekçelerle eleştirdiği soruluyordu. Cevaben genel sekreterin böyle bir soruya yetkisi olmadığını ifade etmiş, ancak yine de beyanatını gerekçelendirmişti (BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 578 Dosya No: 2297 Sıra No: 1: 23; Tunaya, 1995: 649; Koçak, 2010: 756; 6 Ekim 1945, *Vatan*: 1). Böylece geri adım atmayacağını göstermişti.

Koraltan'ın partiden çıkarılması işlemini başlatan CHP Genel İdare Heyeti, Menderes-Köprülü örneğinden farklı olarak konuyu Meclis Grubuna havale etti. 27 Kasım 1945'te toplanan Meclis Grubu Koraltan'ın savunmasını dinledi. Beyanatındaki savlarını yineleyen Koraltan, amacının usul-

⁶ 112. madde belirtilen parti prensiplerine uymayan üyelerin bağlı buldukları grup kararı ve Genel Başkanlık Divanı onayıyla ihraç edilebileceklerini, 110. madde ise üyelerin parti esas ve kararları aleyhinde beyanat ve neşriyatta bulunamayacaklarını belirtmektedir. Bkz., Koçak, 2010, s.753.

süzlük konusunda yüksek makamların dikkatini çekmek olduğunu söyledi. Tüzük hükümlerini çoğunluktan farklı yorumlamasının parti esaslarına riayetsizlik olarak kabul edilemeyeceğini savundu (28 Kasım 1945, *Cumhuriyet*, s.3., 28 Kasım 1945, *Vatan*: 1)⁷.

Akabinde konuşan milletvekilleri parti esaslarına saygı konusunda ona eleştirilerde bulundular. Muhaliflerin “*savaş vasıtası*” olarak tanımladıkları gazetede parti hükümlerine cephe aldığına bahisle tepki gösterdiler. Koraltan'ın beyanat ve eylemlerini son dönemde beliren ayrılık hareketlerinin uzantısı olarak yorumlayarak bunların ağır cezayı gerektirdiğine kanaat getirdiler. Görüşme sonrası yapılan oylamayla Koraltan'ın Meclis Grubundan çıkarılarak, kararın divana arz edilmesi kararlaştırıldı. Kullanılan 281 oydan 280'i bu yöndeydi (28 Kasım 1945, *Cumhuriyet*: 3; 28 Kasım 1945, *Vatan*: 1; Tanyeli ve Topsakaloğlu, 1958: 30).

Kararı basın mensuplarına yorumlayan Koraltan, sürecin beklendiği şekilde sonladığını belirtmiş, “Parti Meclis Grubuna verdiğimiz müşterek takrir, araya beş aylık bir zaman girdikten sonra ne kadar isabetli bir noktai nazarı ifade ettiği bugün anlaşılmiş bulunuyor” diyerek, partiden çıkarılmasını dörtlü takirle ilişkilendirmişti (Tanyeli, 1958: 30-31; 28 Kasım 1945, *Vatan*: 1). Koraltan'ın partiden çıkarıldığı akşam Menderes ve Bayar heyecanla onu beklemişti. Tesadüfen onların yanında bulunan Sabiha Sertel, “Artık serbestim” diyen Koraltan'ın partiden çıkarıldığı için memnun olduğunu aktarmıştı (Sertel, 1986: 298). Mücadele azmini koruyan Koraltan partiden çıkarıldığı 27 Kasım'da günlüğüne şu notu düşmüştü:

Millî savaşın birinci gününden beri fasılasız bir şekilde başlayan sürekli emeklerimi böylece bir hamlede sıfıra indirmek isteyen bu vefasız zihniyete sadece acımak yaraşır. Çıkarmakla yoluna hayatımı koyduğum prensipleri kalbimden ve şuurumdan da çıkaramazlar (“Refik Koraltan'ın not defteri”, 16 Mayıs 1983, *Milliyet*: 9).

Koraltan savunması esnasında Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü arasında dönem ve anlayış ayrılığı bulunduğu, İnönü'nün inkılâp ilkelerinden uzaklaştığı ve geçici dönemlere özgü kısıtlayıcı tedbirleri rejimin temeli sayarak derinleştirdiği savını ortaya atmıştı (Koçak, 2010: 758; 28 Kasım 1945, *Vatan*: 1)⁸. Cemil Koçak'a göre Demokrat Parti, Koraltan'ın burada gündeme getirdiği politik yaklaşım ekseninde İnönü'yü hedef alan söylemlere yeni bir boyut kazandırmıştı. Koçak bu tespitini şöyle gerekçelendirmiştir:

Koraltan'ın bu yaklaşımı, vesayetçi tek-parti rejimi teorisinde bir alt başlık daha açıyordu. Atatürk ile İnönü ikilisini önce birbirinden ayırıyor ve daha sonra da İnönü'ye karşı Atatürk'ün yanında yer alıyordu. Bu, açıkçası siyasî bir pozisyondu... Bu yaklaşım tarzı, ileride hayli yaygınlaşacaktır. Atatürk ile İnönü dönemlerini birbirinden koparmak, ikilinin farklı dönemlerine referans vermek, aslında Koraltan'ın ve vesayetçi tek-parti rejimi teorisinin oluşum sürecinde ortaya çıkmış, aslında siyasî bakımdan hayli anlamlı ve o ölçüde de pragmatik bir yaklaşım içeriyordu. Ancak bundan sonra tek-parti dönemini Atatürk ve İnönü dönemleri olarak ayırmak ve bu ikisi arasında aşılmasız siyasî duvarlar olduğunu düşünmek, görüldüğü gibi, bu dönemin oluşturduğu konjonktürel bir durumun sonucudur (Koçak, 2010: 758-759).

Cumhuriyet, bu çıkarıma benzer şekilde Koraltan'ın Meclis Grubunda yaptığı savunma tarzının kurulacak partinin esasları hakkında ipuçları barındırdığı görüşündeydi. Buna gerekçe olarak önceden hazırlanan savunmanın, Bayar başkanlığında gerçekleşen dörtlü toplantısında hazırlandığı hissi gösterilmişti (3 Aralık 1945, *Cumhuriyet*: 1-3).

İhraçtan üzüntü duyan Nadir Nadi, Koraltan'ın İstiklal Mahkemesi Başkanı olduğu günlere temasla ondan övgüyle bahsettikten sonra ilerlemiş yaşına rağmen aldanarak kusur işlediği imasında bulunmuştu. Koraltan'ı savunan bazı milletvekillerinin eski partili ve Atatürk rejimine bağlı olduğu

⁷ Hatıratında savunmasından bahseden Refik Koraltan mevcut tutumun ülkeyi kötüye götürdüğünü, bunun düzeltilmesi gerektiğine vurgu yaptığını ifade etmiş, son söz olarak “Allahaismarladık, ne dilerseniz, öyle karar vermekte serbestsiniz” dediğini belirtmiştir. Bkz.; Koraltan, 2013, s.99.

⁸ Hâlbuki 12 Mayıs 1944'te yapılan Türk harfleriyle basılacak paranın şekline dair tartışmada söz alarak Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün birbirlerinden ayrı tutulamayacaklarını vurgulamış, İnönü'yü Atatürk politikalarının takipçisi addetmişti. Artık bu fikirde olmadığı anlaşılıyordu. Bkz.; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VII, C: X, 12 Mayıs 1944, s.76.

şeklindeki açıklamalarının sonucu değiştirmeyeceğini belirtmiş, eski isimlerin yerini yenilerinin almasını normal addetmişti. Bununla beraber inkılâba hizmet eden isimlerin önemsiz sebeplerle kenara atılmalarının doğru olmadığına da işaret etmişti (Nadir Nadi, 29 Kasım 1945, “Bir karar, bir hatıra, bir düşünce”, *Cumhuriyet*: 1).

CHP Genel Başkanlık Divanı, İçel Milletvekili Refik Koraltan’ın ihracını 19 Aralık 1945’te onadı. (BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 578 Dosya No: 2297 Sıra No: 1, s.13.) Böylece doğuşundan itibaren mensubu olduğu partisiyle ilişkisi kesilmiş oldu. Genel Sekreter Kansu, yayınladığı genelgeyle ihracın CHP Tüzüğü’nün 150. maddesine istinaden gerçekleştirildiğini belirtti. CHP İdare Heyeti ve Başbakan Saraçoğlu, Koraltan’ın itirazlarına rağmen çıkarma işlemlerinin usule ve tüzüğe uygun olduğu şeklinde açıklamalarda bulundu (Koçak, 2010: 757).

6. Parti ve Program Hazırlıkları

Birçoklarına göre CHP içindeki muhalifler yola çıkarken yeni bir parti kurmayı amaçlamamışlardı. Ahmet Hamdi Başar bu bağlamda dörtlü takririn reddedilmesi üzerine dörtlerin yeni bir oluşuma sürüklendiklerini öne sürmüştü (Başar, 2007: 50-51). Celal Bayar da bu tezi kuvvetlendiren açıklamalar yapmıştı. Bayar, 12 Haziran 1945’te önerenin görüşülmesi esnasında “beğenmiyorsan git, başka parti kur” diyenlere böyle bir niyetinin olmadığını söylemişti (Turan, 1999: 214).

Önerge sonrası günler muhalifler açısından hareketli anlara sahne oldu. Bu şartlarda parti kurulmasından başka çıkar yol görmeyen Refik Koraltan ve Ahmet Hamdi Başar 1945 Ağustosunda program taslağını görüşmeye başlamışlardı. İkili, yeni partinin hürriyet hedefi çerçevesinde yapılması konusunda fikir birliğine varmışlardı. Başar’a göre dörtlerin diğer mensupları henüz yeni parti kurma niyetinde değildi. Bu sebeple Koraltan’la beraber Bayar’ın ikna edilmesine karar vermişlerdi (Başar, 2007: 58).

21 Eylül 1945’te Adnan Menderes ve Fuad Köprülü’nün partiden ihraçları dörtlerin parti içinde hareket imkânı kalmadığını göstermişti. Birkaç gün sonra İstanbul’a gelen Bayar’ı Koraltan ve Başar karşılamıştı. Bayar, ikilinin kendisine yaptığı parti kurulması teklifine çekingen yaklaşmış, ilk anda parti yerine milletvekilliğinden istifa etmeyi uygun bulmuştu (Başar, 2007: 58-60). Bu süreci Metin Toker’e nakleden Koraltan, parti kurma zamanının geldiğine temasla Bayar’ı ikna etmek istediklerini, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye karşı çıkamayacağı gerekçesiyle karşılık bulamadıklarını ifade etmişti (Toker, 1970: 93)⁹.

Koraltan ve Başar, 28 Eylül’de istifa eden Bayar’la bir hafta süren görüşmelerde bulunmuşlar, yeni parti konusunda telkinlerini sürdürmüşlerdi. Bayar’daki İnönü çekincesini aşmaya çalışmışlar, bu kapsamda Bayar’a “Lider olarak hadiseler sizi bu yer için hazırlamıştır. Yerini tutacak başka insan bulamayız. Atatürk eserini size emanet etti” demişlerdi (Başar, 2007: 67-72). Koraltan hatıratında bu çabalardan bahsetmiş, oluşuma kesinlikle katılmayacağını söylemesine rağmen neden ısrarla Bayar’ı ikna etmek istediğini şöyle açıklamıştır: “Halk psikolojisi bakımından Atatürk zamanında başvekillik yapmış Bayar’ın teşebbüsümüzde elbette faydası olacaktı.” (Koraltan, 2013: 83-84).

Görüşmelerin ardından program taslağının kopyalarını alan Koraltan ve Bayar Ankara’ya dönmüşlerdi. Arkadaşlarıyla görüşecek, parti kurma kararı alınırca program hazırlıkları kapsamında Başar’ı Ankara’ya çağıracaktı. Başar, Bayar’da görülen kararsızlığın Menderes ve Köprülü’de de olup olmadığını sormuş, Koraltan cevaben yeni parti konusunda yaşanan tereddütleri iletmişti (Başar, 2007: 75-77).

İhraçlar ve Bayar’ın milletvekilliğinden istifası yeni parti söylemlerine anlam kazandırmıştı. Şevket Süreyya Aydemir, o günlerde program hazırlığı içindeki dörtlerin faaliyetlerini sessizce yürüttüklerini, Bayar’ın her zaman olduğu gibi “resmî”, Koraltan’ın da her zamanki gibi “aşırı samimi” bir görüntü sergilediğini ifade etmişti (Aydemir, 2011: 443). Aynı dönemde Tevfik Rüştü Aras’ın

⁹ Celal Bayar’ın milletvekilliğinden istifa sürecini anlatan Refik Koraltan, Ahmet Hamdi Başar ve Celal Bayar’ın aktarımları incelendiğinde mekân ve şahıslar bakımından örtüşmeyen unsurlar olduğu görülmektedir. Bkz.; Kınalı, 2017, s.209-212.

davetlisi olarak Ankara'da bulunan Zekeriya Sertel, Menderes ve Bayar'la birlikte kendini program hazırlıkları içinde bulunduğunu aktarmıştı. İlk toplantılarda görmediğini söylediği Koraltan'ın oluşumdaki rolünü yadsıyan Sertel şöyle demiştir:

Partinin sonradan kurucuları arasında gösterilen Köprülü Fuat ile Refik Koraltan ise ortada görünmüyorlardı. Biz bu konuşmaları yaparken Refik Koraltan hâlâ Halk Partisindeydi. Neden sonra partiden kovuldu ve bu gruba sığındı (Sertel, 1977: 253) .

Koraltan, dörtlerin ev toplantıları esnasında başkanlık konusunu gündeme taşımıştı. Bayar'ın evinde yapılan bir görüşmede, tarihi ve siyasi toplantılarda bir başkan bulunması zorunluluğundan bahsetmesi üzerine Bayar öne atılarak başkan olmak istemiş, bu işlerde fazla kaprisli olduğunu göstermiştir. Buna tepki gösteren Menderes ve Köprülü evden ayrılmış, peşlerinden giden Koraltan onları ikna etmeye çalışmıştır. Menderes ve Köprülü, “Zaten iş o safhaya gelinceye kadar ne emeği geçti ki. Ayrılırsa ayrılısın” diyerek Bayar'sız yola devam edebileceklerini ifade etmişlerdir. Onları sakinleştirmek isteyen Koraltan ise “Bayar'ın şahsi kaprislerine asil bir davayı bırakamayız. Yaşı da bizden ileri. Varsın toplantılarda reis bulunsun” demiştir. Bu olayı “liderlik tartışması” olarak adlandıran Koraltan böylesi kritik anlarda görülebilecek kaprislerin oluşuma zarar verebileceği endişesini taşımıştı. (Koraltan, 2013: 101-102).

Süren hazırlıklar kapsamında dörtler arasında görev dağılımı yapılmıştı. Buna göre parti tüzüğünün hazırlanması görevini Koraltan, parti programının düzenlenmesi görevini ise Menderes ve Köprülü üstlenmişti. Koraltan bu çalışmalarda Başar'ın da katkıları olduğunu açıklamıştı (Koraltan, 2013: 102).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs konuşmasıyla verdiği güvenceleri 1 Kasım 1945 tarihli Meclis açılışı konuşmasıyla genişletti. Demokratik esaslar bakımından tek eksiğin muhalefet partisi olduğunu, CHP içinde prensip ayrılıkları olanların kuracağı yeni partiyle bu açığın giderileceğini ifade etti (Turan, 1999: 210).

Yeni parti kurulmasını açıkça teşvik eden bu konuşmanın ardından Başar, Koraltan'a gönderdiği mektupla derhal harekete geçmelerini tavsiye etmişti. Koraltan 4 Kasım'da gönderdiği cevabi mektupta hazırlıkların sonuna gelindiğini açıklamış, 15 gün içinde görüşeceklerini bildirmişti (Başar, 2007: 75-77). Böylece dörtlerin program hazırlıklarında önemli bir mesafe kat ettiği anlaşılmıştı. Koraltan, mektubunda şifreli bir dil kullanmış, program taslağını kitap olarak nitelemişti. Muhtemelen takibe uğradığı, telefonlarının dinlendiği ve mektuplarının açıldığı düşüncesindeydi.

Koraltan, Ankara'da hazırlanan program taslağını alarak temaslarda bulunmak üzere 1945 Kasım'ı sonunda İstanbul'a gelmişti. Taslağı gören Başar hayal kırıklığına uğramıştı. Programın insan hak ve hürriyetlerine indirgenmediği, önceden çalıştıkları hususların yer verilmediği siteminde bulunmuştu. İlk anda bu tenkite katılmayan Koraltan kısa bir tartışmadan sonra Başar'a hak vermişti. Bunun üzerine bazı düzeltmeler yapan ikili programı Bayar'a göndermişlerdi. Ankara'da ve İstanbul'da hazırlanan programlar arasında tercih yapmakta zorlanan Bayar, İstanbul'daki güvendiği arkadaşlarının görüşüne başvurmak istemişti. İçlerinde Hasan Rıza Soyak'ın da olduğu, isimleri önceden kendisine verilmiş kişilerle programı değerlendiren Koraltan, geceyi Kılıç Ali'nin evinde geçirmişti. Bayar'la yaptığı telefon bağlantısında görüştüğü isimlerin programı beğendiklerini dile getirmişti (Başar, 2007: 83-85).

2 Aralık 1945 itibariyle Bayar ve arkadaşlarının parti kuracakları, program hazırlıklarının tamamlanmak üzere olduğu basına yansdı (2 Aralık 1945, *Cumhuriyet*: 1; Tanyeli, 1958: 31). Koraltan aynı gün Ankara'ya hareket etti (3 Aralık 1945, *Cumhuriyet*: 1). Bayar'ın çağrısıyla Başar da Ankara'ya gelmiş, Koraltan'a misafir olmuştu. Dörtler ve Başar'ın yer aldığı ilk toplantı 3 Aralık 1945'te Koraltan'ın evinde gerçekleşti. Menderes ve Köprülü'nün hazırladıkları program İstanbul'da Koraltan ve Başar tarafından değiştirilmişti. Menderes ve Köprülü bu değişiklikten rahatsızdı. Başar, toplantılara Bayar'ın başkanlık etmesini teklif etmiş, kabul görmemesi üzerine her toplantıya farklı birinin başkanlık etmesi kararlaştırılmıştı (Başar, 2007: 86-88).

Toplantıda hangi programın görüşüleceği görüş ayrılıklarına yol açmıştı. Koraltan ve Başar Ankara'da hazırlanan programı İnsan Hakları Beyannamesi ve hürriyetlerin güvenceye alınmasından

başka esaslı ilkelere dayanmayan bir beyanname olarak değerlendiriyorlardı. Bu anlayışa göre hürriyet bayrağıyla iktidara gelmek kolay ancak iktidarda kalmak zordu. Koraltan kendi programlarının da görüşülmesi için şöyle demişti:

Adnan Bey'in okuduğu metin hepimizce malumdur. Fakat Hamdi Bey'le müştereken hazırladığımız program, henüz arkadaşlarımızca malum değildir. Hangisinin müzakereye esas olacağı hakkında bir karara varabilmemiz için evvela bunu okuyalım, ikisini de öğrenmiş olalım; sonra kararımızı verelim (Başar, 2007: 90-94).

Bayar, İstanbul'dan getirilen Koraltan ve Başar'ın hazırladığı programı öven Soyak'ın mektubunun da etkisiyle Koraltan ve Başar'ın programını desteklemişti. Buna rağmen Menderes ve Köprülü'nün direnci kırılmamış, görüşmeler onların program taslağı üzerinden yürütülmüştü. Koraltan-Başar programının ilk maddesinde "Atatürk'ün önderliğinde şuurunu bulan Türk İnkılâbının getirdiği cumhuriyetçi demokrasi fikrinin gerçekleşmesi" ifadesine yer verilmiş, sosyal yardıma dayalı devletçilik benimsenmişti. Menderes'in tasarısında ise devletçiliği reddeden iktisadi hürriyet görüşü öne çıkarılmıştı (Başar, 2007: 90-95)¹⁰.

Bayar, 3 Aralık'ta partisinden istifa etti. Nadir Nadi, eski isimlerin yerini yenilerinin alması bakımından Koraltan'dan bir beklenti içinde olmayarak partiden çıkarılmasını olağan karşılamıştı. Ona göstermediği itimadı yaşça ondan büyük olan Bayar'a fazlasıyla gösteren Nadi, siyasi kontrol sistemine duyulan ihtiyacı dile getirdiği yazısında Bayar'ın önemli bir misyon üstlenebileceğini vurgulayarak ona övgüler dizmişti (Nadir Nadi, 4 Aralık 1945, "Yeni Parti", *Cumhuriyet*: 1).

Bayar'ın istifasını izleyen günlerde program tasarısı görüşmelerine Tevfik Rüştü Aras ve Cemal Tunca da katılmıştı. Koraltan özellikle Aras'ın katılımından hoşnutsuzdu. Kendisine bu katılımları ve parti kurucuları arasında yer alıp almayacaklarını soran Başar'a "Kat'iyen; böyle bir şey olur mu? Bu partiyi biz, beş kişi kuracağız" karşılığını vermişti (Başar, 2007: 96-101). Anlaşılan Başar'la uyumlu bir görüntü çizen Koraltan onu dörtlerin arasına almak istemişti. Böylece Bayar'ın tarafsız kaldığı zamanlarda fikir ayrılıkları yaşadığı Menderes-Köprülü ikilisine karşı denge kurabilecekti.

Koraltan, sadece eski Liman Şirketi Müdürü Ahmet Hamdi Başar'ın değil, Merkez Bankası Meclis İdaresi Başkanı Namık Zeki Aral ve Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ün de sevdiği kıymetlerden olmaları bakımından parti kurucuları arasında bulunmalarını istemiştir. Ancak teklifini kabul eden tek kişi Başar olmuştur (Koraltan, 2013: 102-103).

Cumhurbaşkanı İnönü ve Bayar 4 Aralık'ta yeni parti konusunda fikir teatisinde bulunmuşlardı (5 Aralık 1945, *Cumhuriyet*:1). Akabinde program çalışmaları hızlandırıldı. Menderes'in son günlerde baskıcı tavırlar sergilediği görüşünde olan Koraltan, kaygılarını 4 Aralık'ta not defterine şöyle aktarmıştı:

Adnan ve Fuat beylerin konuşma tarzlarını beğenmiyorum... CHP'den ayrılmamı mucip olan sebeplerden biri fikirler, prensipler bırakılarak hususi görüşlerin giderek tahakküm şekli alması olmuştur. Daha doğarken böyle bir havanın mahsus olması bile beni ürkütüyor. İnşallah aldanmış olurum ("Refik Koraltan'ın not defteri", 17 Mayıs 1983, *Milliyet*: 9).

Menderes, 6 Aralık'ta yapılan program görüşmesinde Koraltan-Başar ikilisine açıkça cephe almıştı. Onların program tasarısına bütünüyle karşı çıkarken kendi tasarısının tek kelimesine dahi dokundurmamıştı (Başar, 1960: 32). Aynı gün Bayar'la görüşen Koraltan, Menderes'in tahakküm ve fikir baskısına tahammül edemeyeceğini ifade etmişti. ("Refik Koraltan'ın not defteri", 17 Mayıs 1983, *Milliyet*: 9).

Koraltan, evinde yapılması planlanan sonraki bir toplantıya katılım sağlanmaması üzerine Bayar'ı aramış, Menderes ve Köprülü'nün orada olduklarını öğrenmişti. Başar'dan habersiz yanlarına gelmesi bildirilmişti. Durumu hayretle karşılayan Koraltan, Başar'ın ricasıyla toplantıya gitmiş, ken-

¹⁰ Adnan Menderes zekice bir taktik izleyerek ev sahibi sıfatıyla o günkü toplantıya Refik Koraltan'ın başkanlık etmesini istemiş, böylece büyük ölçüde onun tarafsızlığını sağlamıştır. Bkz.; Başar, 2007, s.94-95.

disine Başar'ın kurucular arasında istenmediği söylenmişti (Başar, 1960: 32-33). Davalarının ilk andan zaafa uğramaması için feragatin kendisine düştüğünü belirten Koraltan, Başar'ın çekilmesine razı olmuştu.¹¹

Oluşumun hazırlık aşamasında Eskişehir milletvekili Emin Sazak'ın da partiye katılması gündeme gelmişti. Özellikle Menderes, bir çiftçi olan Sazak'ın aralarında bulunmasında yarar görmüştü. Bu görüşe katılmadığını belirten Koraltan, hatıratında Sazak için "Ben Emin Sazak'ı iyi tanırdım. İyi tarafları olduğu gibi umumi tabirde "çarıklı erkân-ı harplığı" de vardı. İşi ve yaşayışı itibariyle iktidarın muktedir adamlarını kullanmasını çok iyi bilirdi" tespitinde bulunmuştu. Bu tespitini doğrulamak için Sazak'ın kendilerini oyuna getirme çabasına dair bir anekdot nakletmiştir. Buna göre sivil memurların yer aldığı bir ortamda Sazak onları konuşurmak istemiş, "Arkadaşlar, size tavsiye ederim bu işten vazgeçiniz. İnönü gibi, bütün karakteri bilinen bir adamla mücadele zor olur" demiştir (Koraltan, 2013: 104-106). Anlaşılan bu olay Koraltan'ı haklı çıkarmış, dörtlerin Sazak'la aralarına mesafe koymasına yol açmıştı.

Parti hazırlıklarının sona yaklaştığı bir dönemde 15 Aralık 1945 tarihli İstanbul Dergisi, yeni partinin basın hürriyeti anlayışını kurucuları üzerinden tartışmaya açmıştı. "Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Basın Hürriyeti" başlıklı yazıda muhaliflerin iktidara karşı Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında yer almak şeklinde taktiksel bir pozisyon aldıkları ileri sürülmüş, bu konuda Bayar'a fazlaca bel bağlandığı açıklanmıştı. Dergi, Koraltan'ın 1931 ve 1945 yıllarında yaptığı basın hürriyetine dair iki konuşmayı aktararak onu eleştirmişti. Buna göre Koraltan Vatan'da yayınlanan beyanatı üzerine grupta yaptığı savunmasında, "Vatan gazetesi gibi bir muhalif gazetede demeçte bulunmuş olmam suç diye ileri sürülmüştür. Memleketimizde bir muhalif parti yoktur" diyerek, Vatan'ın muhalif partiye mensup olmadığını açıklamıştır. Koraltan, 5 Temmuz 1931'de Mecliste basın işlerinin konuşulduğu bir oturumda ise "Matbuat hürriyeti namına siper yaparak neşriyat yapan ve kendilerine güya muhalif süsü veren gazetelerin neşriyatına bakınız. Milletçe yapılan fedakârlıklar ne kadar istihfaf ve istihkar ediliyor" diyerek basın hürriyeti bahanesiyle suiistimaller yapıldığını ifade etmiştir (A.Kayılı, 15 Aralık 1945, "Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Basın Hürriyeti", İstanbul, Sayı: 50: 2).

Kayılı, 1931 yılında da muhalif parti olmadığı halde gazetelerin şimdiki gibi yazdıkları, Koraltan'ın neden o zaman bunu sorgulamadığı eleştirisini getirmişti. Koraltan'ın basın hürriyeti konusunda samimi olmadığı sonucuna ulaşan Kayılı, yazısını şöyle tamamlamıştı: "Bu; tesadüfen siyasî hayata girenlerin, tesadüfen orada durabilenlerin, tesadüfen önünde göründükleri hareketlerde rastlanılan tezatların en manalılarındandır." (A.Kayılı, 15 Aralık 1945, "Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Basın Hürriyeti", İstanbul, Sayı: 50: 2-3).

Koraltan'ın farklı zamanlardaki konuşmaları örnek gösterilerek hakkında böylesi bir yargıya ulaşılması, İkinci Dünya Savaşı sonrası artan demokratikleşme eğilimlerine bağlı olarak basın hürriyetinin de önem kazandığı konjonktürün göz ardı edildiği izlenimini doğurmaktadır.

Basın, Demokrat Parti'nin kuruluş çalışmalarını yakından izliyordu. Ahmet Emin Yalman, muhalif oluşuma Vatan'da kucak açmıştı. Sertel çiftinin Tan gazetesi de destekçiydi. Falih Rıfkı'lı Ulus beklendiği üzere iktidar yanlıydı. Nispeten tarafsız görünen Nadir Nadi'nin Cumhuriyet'i, Bayar'ın varlığını oluşumun teminatı olarak addediyordu. Kurucular arasında yer alan Bayar'a özel bir önem atfedildiği aşikârdı. Muhaliflere karşı olanlar dahi Bayar'ın başka parti içinde mücadelesini kıymet verici gelişme olarak değerlendirmişlerdi. Aynı itimadın kendisine ve diğer kuruculara gösterilmediğinin farkında olan Koraltan, yeni oluşumun Bayar başkanlığında kurulması lüzumundan hareketle onu ikna etmek için var gücüyle çalışmıştı.

Adnan Menderes'in yeğeni Mehmet Özdemir Evliyazade'ye göre Celal Bayar ve Tefik Rüştü Aras 1943 yazında yeni partinin ilk hazırlıklarını yapmışlardı (Evliyazade, 1960: 5). Bayar, o zamanlarda parti kurmak için bazı girişimlere dâhil edilmek istendiğini açıklamıştı. Buna göre kendisini teşvik eden Topçu İhsan, Cafer Tayyar ve Hasan Rıza Bey'ler program taslağı bile hazırlamışlardı.

¹¹ Bu olayın ıstırabını yaşayan Refik Koraltan Ahmet Hamdi Başar'ın İstanbul'dan milletvekili seçilmesine katkı sağlayarak, vicdan borcunu ödemek istemiştir. Bkz.; Koraltan, 2013, s.103-104.

İstanbul’da karşılaştığı Ahmet Hamdi Başar da parti kurulması fikrinden bahsetmişti. Sık görüştüğü Aras ve Menderes bu konuda ısrarcıydı. Parti kurulması kararı Refik Şevket İnce ve Hamit Şevket İnce’nin evinde alınmıştı. Dörtlü takririn reddine kadar parti kurma fikrinin herkesin kendi çevresinde ele alındığını belirten Bayar, kimsenin fikrin kendisine ait olduğunu iddia edemeyeceğini öne sürmüştü (Ağaoğlu, 1972: 84-85).

Aktarıldığı üzere Celal Bayar, parti kurulmasıyla ilgili birçok girişimden bahsetmişti. Buna rağmen Refik Koraltan ve hatıratında yer verilen kendisini ikna gayretlerine değinmemişti. Dolayısıyla Koraltan’ın parti kurma fikrini kendisinin ortaya attığı, Bayar ve Menderes’i bir araya getirdiği söylemlerini temelsiz bırakmıştı.

7. Demokrat Parti’nin Kurulması

Refik Koraltan ve Ahmet Hamdi Başar İstanbul’daki program hazırlıkları esnasında parti için geçici olarak Cumhuriyetçi Demokrat ismini benimsemişlerdi. Adnan Menderes ve Fuad Köprülü, Ankara’da dörtlerin yaptığı toplantılarda demokrasinin zaten cumhuriyeti içerdiğini ifade etmiş, Demokrat ismi üzerinde uzlaşmıştı. Koraltan ve Başar’ın “Atatürk’ün kurduğu rejim cumhuriyettir; biz bu ismi her vesile ile hatırlamaya, hatırlatmaya çalışmalıyız” söylemi kabul görmemişti (Başar, 2007: 96). Bu bağlamda Zekeriya Sertel ilk toplantılarda Cumhuriyet Demokrat Partisi ismi üzerinde durulduğunu ifade etmiştir (Sertel, 1977: 253).

Koraltan, parti adı belirlendikten sonra Başar’a gönderdiği 22 Aralık 1945 tarihli mektubunda, Amerika’da olduğu üzere Türkiye’de de demokratlar ve cumhuriyetçiler tarzında bir siyasal düzen kurulması özleminden bahsetmişti (Başar, 2007: 96). Böylece partiye Demokrat adının konulmasında Amerika modelinin rol oynadığı anlaşılmıştır.

Partinin program çalışmaları Aralık sonunda büyük ölçüde tamamlandı. Ardından Celal Bayar’ın önerisiyle parti programı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye gösterildi (Toker, 1970: 112-113). Hazırlanan programda anayasada yer alan ilkelere dayalı olarak liberalizm ve demokrasi etrafında şekillenmiş, liberalizm iktisat ve hürriyetler açısından serbestlikle ilişkilendirilmişti (Koçak, 2012: 47-63; Eroğul, 1998: 33; Turan, 1999: 220-223).

Bu bağlamda DP ve CHP programları arasında derin farklar yoktu. Nadir Nadi’ye göre bu durum olağan karşılanmalıydı. Çünkü anayasanın ikinci maddesi uyarınca her siyasi oluşumun altı okta ifadesini bulan devrim ilkelerini benimsemesi gerekiyordu. Nadi, buna rağmen DP’nin ilkeleri sınırlayarak, CHP’ye nazaran daha liberal bir yapı oluşturmak istediğini belirtmişti (Nadir Nadi, 31 Ağustos 1964, “DP’nin kuruluş hazırlıkları”, *Cumhuriyet*: 4). Bu program Koraltan ve Başar’ın İstanbul’da çalıştıklarından oldukça farklıydı. Koraltan, mücadelenin sekteye uğramaması adına içine sinmese de Menderes-Köprülü işbirliğindeki programa rıza göstermek mecburiyetinde kalmıştı.

Bayar’la görüşmesinde aldığı cevaplardan memnun kalan İnönü’nün olurunun ardından son aşamaya geçildi. Gözden geçirilen program ve tüzük kurucularca imzalanarak kuruluş işlemlerini yerine getirme görevini üstlenen Refik Koraltan’a verildi. (Bayar, 2010, s.64.) Koraltan, 7 Ocak 1946’da parti program ve tüzüğünü kuruluş dilekçesiyle birlikte İçişleri Bakanı Hilmi Uran’a teslim etti. Bakanlığın aynı gün izin vermesi suretiyle Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü’nün kurucuları arasında yer aldığı Demokrat Parti resmen kuruldu (8 Ocak 1946, *Ulus*: 1; 8 Ocak 1946, *Vatan*: 1; Tanyeli, 1958: 31)¹². Böylece çok partili hayatın üçüncü denemesi başladı.

¹² Cemiyetler Kanunu’na göre dernek veya siyasi partilerin yasallık kazanması İçişleri Bakanlığının iznine bağlıydı. Bkz.; Koçak, 2012, s.16.

Sonuç

İdarecilik dönemi sonrası yeniden parlamenter hayata katılan Refik Koraltan farklı bir kimliğe bürünmüştür. Ona göre bunun sebebi Türkiye'nin gerçek sıkıntılarını yerinde görmüş olmasının getirdiği bakış açısıydı. İkinci parlamenter döneminde muhalif bir tutum sergilemekle yetinmeyerek, parti içinde gidişattan hoşnut olmayan milletvekilleriyle temaslarını arttırmıştı.

İçlerinde Koraltan'ın da olduğu Demokrat Parti'yi kuracak dördü, 1945 Mayıs'ında görüşülmesine başlanan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Tasarısı esnasında yakınlaşma eğilimi göstermiştir. Koraltan tasarının 21. maddesine yapılan eleştirilerde öne çıkmıştı. Kamulaştırılacak arazilerin değer pahasının peşin ödenmesi konusuna odaklanmakla birlikte vatandaşın elinden toprağının alınacak olmasına her ne gerekçeyle olursa olsun karşı durmuştu. Hükümetin, feodal ilişkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik hassasiyetini paylaşmayarak, hürriyetleri liberal düşünce kapsamında ekonomik çıkarların savunulmasına indirgemişti.

Koraltan aynı günlerde görüşülen 1945 yılı yedi aylık bütçesi esnasında basın hürriyetine yönelik eleştirileriyle dikkat çekmiştir. Bütçenin mevcut yönetim anlayışıyla uygulanamayacağını savunarak açıkça hükümeti hedef almıştı. Dörtler, görüşmelerin sonunda oya sunulan bütçeye topluca ret oyu vererek aralarındaki yakınlığı gözler önüne sermişti. Dört kurucunun alışlagelmişin dışındaki oyları ve Toprak Kanunu'na gösterdikleri direnç örgütlü muhalefetin doğmak üzere olduğu şeklindeki sava anlam kazandırmıştı.

Ülke dışı koşulların çok partili hayata geçişi beslediği günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü imzalı dördü takrir, parti içi demokrasinin işletilmesine yönelik talepleriyle geniş yankı uyandırmıştı. Koraltan, önerge fikrinin kendisinden doğduğu iddiasındaydı. Buna dair lehte ve aleyhte aktarımların bulunması bu konuda kesin bir yargıya ulaşılmamasını güçleştirmektedir. Ancak Koraltan'ın parti içindeki ıslahat girişimlerinde öncü bir rol üstlendiği açıktır.

Koraltan, takririn reddini takiben çok partili demokrasiye geçiş mücadelesine koyulmuştur. Bu kapsamda 1945 yazında Ahmet Hamdi Başar'la birlikte program taslağı üzerinde çalışmalara başlamıştı. Parti kurulması kararı henüz netlik kazanmamıştı. Üstelik eski Başbakan Bayar'ın bu konuda çekinceleri vardı. Onsuz bir oluşumun başarılı olamayacağını öngören Koraltan, onu planlarına dâhil etmek için yoğun çaba göstermişti.

1945 sonbaharında Menderes ve Köprülü'nün beyanatları gerekçesiyle partiden çıkarılmaları ve Bayar'ın milletvekilliğinden istifası parti içi muhalefetin yeni bir yola girdiğini kanıtlamıştı. Arkadaşlarını yalnız bırakmayan Koraltan, partiden çıkarılması sürecini başlatacak beyanatıyla parti yönetimine tavrı almıştı. Meclis Grubunda yaptığı savunmasında Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü arasında dönem ve görüş ayrılığı olduğunu öne sürerek onları birbirinden ayırmış, İnönü'ye karşı Atatürk'ün yanında yer almıştı. Böylece bundan sonra tek parti yönetimini Atatürk ve İnönü dönemleri şeklinde ayırmak bu anlayışın getirdiği bir sonuç olmuştu. Savunmasının ardından umulan gerçekleşmiş, doğuşundan itibaren emek verdiği partisinden çıkarılmıştı.

Yeni partinin program hazırlıkları esnasında iki ikiliden meydana gelen dörtler arasındaki görüş ayrılıkları derinleşmiştir. Koraltan, Bayar'ın şahsi davranışlarından ve Menderes'in fikir baskısından şikâyetçiydi. Bu tutumların hareketin geleceğine zarar verebileceğini düşünmekteydi. Ev toplantılarında iki program üzerinde durulmuştu. Menderes-Köprülü ikilisinin program taslağı hürriyetlere yoğunlaşmıştı. Oluşum içinde uzlaştırıcı bir rol üstlenen Koraltan hoşnut olmasa da onların programına rıza göstermişti. Böylece Başar'la İstanbul'da hazırladıkları kendi programları devre dışı kalmıştı.

Hazırlıklarını tamamlayan dörtlerin partiyi kurmasıyla Koraltan demokrat Türkiye idealine bir adım daha yaklaşmış oldu. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla taçlanan parti içi muhalefet hareketinin öncü isimlerinden biri olarak Türkiye'nin tek partiden çok partili demokrasiye evrilmesindeki rolüyle tarihe geçti. Partinin kurulması sürecinde etkin rol üstlenen Koraltan bu etkinliğini DP'nin muhalefet ve iktidar yıllarında da sürdürdü.

KAYNAKÇA

- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: II, C: XIX.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VII, C: X.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVII.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, C: XVIII.
Ağaoğlu, Samet. (2011). *Arkadaşım Menderes: İpin Gölgesindeki Günler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ağaoğlu, Samet. (1972). *DP Doğu ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*. [y.y.], Baha Matbaası.
Ağaoğlu, Samet. (1993). *Siyasî Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*. 2.bs., Haz. Cemil Koçak. İstanbul: İletişim Yayınları.
Aydemir, Şevket Süreyya. (2011). *İkinci Adam (1938-1950)*, C: II, 11.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.
Aydemir, Şevket Süreyya. (24 Mart 1969). "Menderes'in Dramı". *Cumhuriyet*.
Aytul, Turhan. (3 Ekim 1979). "4'lü Önerge ve İmza". *Milliyet*.
"Faik Ahmet Barutçu'nun Anıları". (14 Ocak 1977). *Milliyet*.
Başar, Ahmet Hamdi. (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Yine Hayal Âleminde Uçuyorum..."*, C: II, Haz. Murat Koraltürk. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Başar, Ahmet Hamdi. (1960). *Yaşadığımız Devrin İcyüzü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
Bayar, Celal. (2010). *Başvekilim Adnan Menderes*, Haz. İsmet Bozdağ. İstanbul: Truva Yayınları.
BCA, Fon No: 30 10 0 0 Kutu No: 76 Dosya No: 502 Sıra No: 16.
BCA, Fon No: 10 9 0 0 Kutu No: 458 Dosya No: 1328 Sıra No: 1.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 578 Dosya No: 2297 Sıra No: 1.
Bozdağ, İsmet. (1975). *Demokrat Parti ve Ötekiler*. İstanbul: Kervan Yayınları.
Eroğul, Cem. (1998). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, 3.bs., Ankara: İmge Kitabevi.
Evliyazade, Mehmet Özdemir. (1960). *Onları Anlatıyorum*. İstanbul: Yeni Doğu Matbaası.
Goloğlu, Mahmut (2013). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV: Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
İnönü, İsmet. (2016). *Defterler 1919-1973*, Haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kayılı A. (15 Aralık 1945). "Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Basın Hürriyeti". *İstanbul*, Sayı: 50.
Kınalı, Gürhan. (2017). *Türk Siyasî Hayatında Refik Koraltan'ın Yeri*. (Danışman: Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir). İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi).
Koçak, Cemil. (2010). *İkinci Parti: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C: I, İstanbul: İletişim Yayınları.
Koçak, Cemil. (2012). *İktidar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C: II, İstanbul: İletişim Yayınları.
Koçak, Cemil. (t.y.). "Siyasal Tarih (1923-1950), *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, C: I, Haz. Sina Akşin, İstanbul: Milliyet Yayınları, s.127-211.
Koraltan, Refik. (2013). *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar: DP'nin Kurucusu Anlatıyor*, Haz. Kamil Maman. İstanbul: Timaş Yayınları.
Koraltan ünlü "Dörtlü Takrir"i anlatıyor". (15 Mayıs 1983). *Milliyet*.
Nadi, Nadir. (29 Kasım 1945). "Bir karar, bir hatıra, bir düşünce". *Cumhuriyet*,
Nadi, Nadir. (31 Ağustos 1964). "DP'nin kuruluş hazırlıkları". *Cumhuriyet*,
Nadi, Nadir. (4 Aralık 1945). "Yeni Parti". *Cumhuriyet*.
"Refik Koraltan Parti İşlerindeki Vaziyetini Belli Etti". 2 Ekim 1945. *Vatan*.
"Refik Koraltan'ın not defteri". (16 Mayıs 1983). *Milliyet*.
"Refik Koraltan'ın not defteri". (17 Mayıs 1983). *Milliyet*.
Said Mekki. (23 Mayıs 1945). "Görüşmelerin özü". *Cumhuriyet*.
Sertel, Sabiha. (1986). *Roman Gibi*. İstanbul: Belge Yayınları.
Sertel, Zekeriya. (1977). *Hatırladıklarım*, 3.bs., İstanbul: Gözlem Yayınları.

- Soysal, İlhami. (1 Kasım 1982). “Menderes kavrayışlı bir insan”. *Milliyet*.
- Şener, Erman. (21 Eylül 1987). “Demokrasimizde DP damgalı dönemeç 1946-47'nin öyküsü”. *Milliyet*.
- Tanör, Bülent. (2006). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 14.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanyeli, Halit, Adnan Topsakaloğlu. (1958). *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi 1945-1950*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Tezel, Yahya S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 5.bs., Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toker, Metin. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- Tuna, Necdet. (11 Kasım 1976). “Toprak reformu nasıl engellendi? 1945-1971”. *Cumhuriyet*.
- Tunaya, Tarık Zafer. (1995). *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*, 2.bs., İstanbul: Arba Yayınları.
- Turan, Şerafettin. (1999). *Türk Devrim Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Us, Asım. (2012). *Hatıra Notları*, Haz. İsmail Dervişoğlu. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yalman, Ahmet Emin. (4 Ekim 1945). “Politika hayatında tesanüt imtihanı”. *Vatan*.
- “7 kırmızı oyu kimler verdi?”. (30 Mayıs 1945). *Cumhuriyet*.